

– Раковський Г., Бондар М. Самчиківський парк – Перлина Південно-Східної Волині // Велика Волинь: минуле й сучасне (матеріали міжнародної наукової краєзнавчої конференції, жовтень 1994 р.). Хмельницький – Ізяслав – Шепетівка, 1994. С. 421–424.

– Пажимський О. Ренесанс мистецтва давньої народної культури – калювки і її історична тяглість на Старокостянтинівщині. Болохівщина: земля і люди // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції "Велика Волинь", 23 – 24 червня 2000 р. – Хмельницький – Стара Синява – Любар, 2000. Т. 20. С. 314–318.

УДК 39(=161.2): 378-057.875

Цапун Р.В.

УКРАЇНЬСЬКА ТРАДИЦІЯ СВЯТКУВАННЯ МАСНИЦІ ТА ВІДТВОРЕННЯ ОБРЯДОДІЙ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті розглянуто особливості святкування давньоукраїнського звичаю "колодки", який колись був поширений на всій території України.

Ключові слова: Масниця, обрядове дійство "колодка", символічне осудження, дошлюбні спілкування, фольклорний колектив.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности празднования древнеукраинского обычая "колодки", который когда-то был распространен на всей территории Украины.

Ключевые слова: Масленица, обрядовое действо "колодка", символическое осуждение, добрачные общения, фольклорный коллектив.

Annotation. The article deals with the features of the celebration of the ancient Ukrainian custom "kolodka", which was once widely distributed throughout Ukraine.

Key words: Maslenitsa, ceremonial action "kolodka", symbolic condemnation, premarital communication, folklore collective.

Постановка проблеми. Масниця – одне з характерних календарно-побутових свят, яке пов'язане з давнім народним звичаєм. В минулому воно було широко розповсюджене на теренах всієї України. Із друкованих джерел нині можна почерпнути досить детальну інформацію про цю фольклорну традицію, як із записів наших попередників, так і сучасних дослідників. На жаль, свято, яке в минулому було наповнене різними магічними віруваннями та традиціями, нині втратило свій первинний зміст, і несе більш розважальний характер. На сьогодні, все менше залишилось респондентів, які могли б пояснити значення цього слова та причини його виникнення. То ж чи будуть через 50 років його відзначати? І чи варто взагалі його пам'ятати.

Мета статті дослідити особливості святкування Масниці, а також охарактеризувати найважливіші дійства та обряди звичаю.

Аналіз досліджень. Дослідженню обряду "колодки" протягом ХІХ – ХХ століть приділяли увагу багато вчених-етнографів. Найбільш докладний опис цього обряду в Чернігівській губ. дано у матеріалах, зібраних експедицією П.Чубинського. Цей опис став класичним, до якого майже всі наступні дослідники неодмінно звертали або робили посилання.

Саме цей обряд, який характерний для української Масниці розглядав і М. Сумцов. Два види "колодки" описав академік А. Кримський. Ним наведено описи цього звичаю з різних сіл Звенигородщини у варіанті народження, хрещення і поховання "Колодія", а також у варіанті "вчеплення колодки". Дослідниця календарної обрядовості східних слов'ян В.Соколова також зазначає, що в українців був специфічний масничий обряд, який, уже у формі жарту, зберігався дуже стійко. Звичай "волочити колодку" у своїх працях відзначали майже усі етнографи, які писали про це явище. Так, М. Сумцов та М. Гайдай підкреслювали, що "колодка-Колодій" складає найхарактернішу особливість української Масниці. Обряд "чіплення колодки" і "Колодія" наведено майже у кожного дослідника народного календаря. Цьому звичаю приділяли свою увагу і етнографи діаспори О. Воропай та С. Килимник та сучасні дослідники В. Скуратівський, О. Курочкін, О. Ошуркевич, Ю. Пуківський та інші.

Виклад основного матеріалу. В традиційній культурі українців присутньо багато архаїчних явищ, особливо в ділянці календарної звичаєвості, які являють собою своєрідний культ і є цілою духовною системою українського народу. Але багато народних свят, які за важливістю були менш поширеними, уже відійшли в минувшину. До таких відноситься одне з найдавніших та найвеселіших слов'янських свят "Колодій", яке в Україні існувало ще з часів Трипільської культури. Відзначалось воно на межі зими та весни і символізувало собою початок нового року.

У прадавньому розумінні Колодій це давньоукраїнський чоловічий Бог шлюбу та любові. Або це ще маленький Сонце-Божич, який від свого Різдва (22 грудня) уже підріс і набрався сили розкручувати Сонячне Коло, тобто став Коло-Дієм (Коло – Сонце). З наближенням весни Сонце все вище і вище піднімається по своєму небесному колу. В цей час сила Колодія передається природі й людям. Зрозуміло, що "Коло діє", світ у русі, природа оновлюється. В цей час у житті людини також відбувається початок нового циклу залицянь і любовощів, пошуку пари з метою продовження роду. Так як наші предки до ХV століття святкували Новий рік з настанням весни, то це практично було передноворічне свято з досить цікавими та своєрідними традиціями на честь весняного пробудження природи із надією та сподіваннями на щасливий новий рік, гарний урожай і міцну родину.

Вчені стверджують, що витоки цього свята мають праслов'янське коріння та сягають часів матриархату. З приходом християнства Колодія стали називати Масницею або "сиропусним тижнем". В Україні цей обряд мав ще декілька регіональних назв – *Пущення, Сиропуст, Бабський*

тиждень, Бабське свято, "ніжкові заговини", Загальниця. Хоч і православна церква включила це свято до свого календаря, але воно майже не зазнало християнських впливів. Нині його відзначають в останній тиждень перед початком Великого посту. Визначеної дати свято не має, бо залежить від дати Великодня, яке кожного року відзначається хоч і в неділю, але в різні дні.

Найпоширенішим звичаєм українців на Масницю є унікальний, як за формою, так і за символікою обряд "волочити колодку". Поряд з обрядом "волочити" або "чіпляти колодку" в українців був і інший масничний обряд – "народження і похорони Колодки". Хоч і мав цей обряд певні локальні відмінності, але суть його крізь була одна.

Масницю святкували головним чином заміжні жінки, вони і виступали виконавцями обряду "колодки". Протягом Масниці вони цілий тиждень ходили в шинок і влаштовували там веселі забави та гучні гуляння, "робили всякі комедії", розігруючи "народження" та "поховання" "колодки".

Символом стародавнього Бога Колодія є дерев'яна колодка (поліно), яку прикрашали як ляльку, барвистими стрічками та паперовими квітами. В давнину її прив'язували до ноги неодруженим хлопцям та дівчатам на знак засудження або покарання за те, що вони не одружилися в належний час. В такій жартівливій формі старші жінки карали неодружених парубків і виставляли їх на посміховисько. Цю відзнаку парубок повинен був волочити за собою, поки не вгостить жінок горілкою. Існувало повір'я, що холостяки, якщо їх багато, негативно впливають на родючість землі. Дівчата також в'язали хлопцям до лівої руки чи до пояса прибрану квітами та стрічками "колодку". Парубки повинні були дати дівчатам викуп за неї грішми або подарунками: намистом, стрічками, шовковою хусткою. У подяку за це, дівчина вишивала йому хусточку, яку оздоблювала квітами, мереживом та ініціалами свого обранця і дарувала це на Великдень разом із яйцями. Саме у такий спосіб вона повертала йому "колодку". На Масницю хлопці пригощали горілкою і дівчат. Бувало що хлопець міг прийти додому до дівчини і пригостити її у присутності батьків. Дуже часто саме таке пригощання означало вибір майбутньої нареченої, яке і завершувалось укладанням шлюбу.

У давнину обряд тривав протягом тижня, кожен день якого мав свою назву і традиції святкування. З опису П. Чубинського відомо, що в понеділок Колодка "народилась", у вівторок – "хрестилась", у середу справляли "похрестини", у четвер – "помирала", в п'ятницю "колодку хоронили", а в суботу – "оплакували". У неділю ж наставала кульмінація Колодія, а разом і "колодчиної" долі. Незважаючи на таке коротке життя "колодки", жінки веселились, випивали та співали. Після гостювань вони гуртом тягнули "колоду" до хати, в якій як покарання, чіпляли до ноги матері, що не одружила свою дитину. Матері відкуповувалися від колодчан горілкою і пригощанням, іноді грішми. Якщо такий гурт жінок, зустрічав на вулиці

когось із заможних чоловіків, то тоді його садовили на сани і везли до корчми. Там чоловік мусив відкупитись, загодивши музик та шинкаря.

В давнину такі обряди мали виховний момент, адже всі зосереджувалися на тих, хто не одружений, або не має дітей. І хоча дії на Колодія носили жартівливий характер, за ним стояла глибока традиційна мораль. Бо ж раніш створенню сім'ї і вихованню дітей приділяли особливу увагу, і це був непохитний закон, своєрідний культ сімейного життя.

Все святкування обов'язково супроводжувалося колодчаними піснями, надзвичайно рідкісним гумористично-розважальним жанром, який мало зафіксований в українській фольклористиці.

Ой а колодка, йа колодойка,

Ой а що ж ти нам та й наробила!

Ой а що ж ти нам та й наробила, -

Що серед будня свято зробила! [7, 231].

В таких піснях досить помітними є шлюбно-любовні мотиви.

1. Була я на колодці, моргала я на хлопців.

Ой гаю, хлопці, гаю чорні брівоньки маю.

(підкреслене повторюється після кожної строфи)

2. Шевчика обманула, черевички озула.

3. Та ще й буду манити, в черевичках ходити. [4].

Іноді зміст таких пісень носить досить еротичний характер.

Ой колодка, колодка, твоя губа солодка,

Твоя моя разом дві солоденькі обидві. [4].

Жінки по-особливому готувалися до цього святкування. Цілий тиждень господині смажили млинці, пекли пироги, варили вареники з сиром та маслом. Звідси й така назва свята. В цей час в основному вживали молочні страви та яйця. Дозволялось ще їсти рибу, але від м'яса, сала і жирів тваринного походження вже відмовлялися. На Колодія прагнули наїстися "про запас", бо ж попереду сім довгих тижнів весняного Великого посту.

Дехто з науковців вважає, що символом української Масниці є млинці, інші переконують, що вареники, бо традиція випікання млинців впровадилася у нас саме в радянський час. Але і млинці, і вареники мали місце на святкуваннях стародавньої Масниці і виконували свої конкретні функції. Бо млинці отожднювались із Сонцем, а вареники вважаються символом Місяця. Саме у такий спосіб люди віддавали данину небесним покровителям земних благ Сонцю та Місяцю.

Колись в Україні був звичай двічі на рік частувати тещу. Хто оженився в осінні м'ясиці, той урочисто віз тещу до себе в гості на другий день Різдва Св'ятого. А хто ж оженився в різдв'яні м'ясиці, той возився з тещею в п'ятницю на Масницю. Олекса Воропай у "Звичаєх нашого народу", цікаво розповів про деталі кожного дня Масниці, і зокрема про цей факт. *"Віддавна в Україні у цей день зять мав почастувати тещу. Щоправда, якщо хлопець оженився в осінні м'ясиці, то годилося привести*

до себе жінчину матір на другий день Різдва – це за умови, що теця була чемною і шанованою. Коли ж вона була сварливою і непривітною, – третього дня. Натомість, якщо весілля справляли в різдвяні м'ясиці, тоді запросини припадали на масляну п'ятницю. Гарно спорядивши повоз, зять з великими почестями саджав тецю в сани, запросивши й інших членів її родини, й гордо віз селом. Якщо ж він мав "на неї зуба", то вибирав багори, щоб сани перевернулися...". [2, 126].

Найбільш пишно відзначали останню неділю перед Великим постом. В народі її ще називали Прощеною. Цього дня відбувалась кульмінація всього масляного тижня. У православних храмах здійснювались Великопісні служби. Духовенство і парафіяни взаємно просили один в одного прощення за неприємності й образи, бо в піст годиться вступати з чистою душею. Увечері поминали померлих, ходили на кладовище прощатися з своїми родичами.

В останній день перед Великим Постом чоловіки та жінки збиралися на гуляння до сусідів, родичів, сватів, кумів. Так прощалися із смачним, веселим тижнем. А молодь в складчину влаштовувала вечорниці, на яких дівчата ворожили, співали веснянок та танцювали разом з хлопцями.

Як бачимо, Масляний тиждень і веселий, і радісний, але він, на жаль, дуже короткий. Не встигли зустріти Масляну в понеділок, як уже настає прощальна неділя. То ж і недарма в народі кажуть:

"Ой масничка, масничка,

Яка ж ти маленька.

Було б тебе сім неділь,

А посту їдненька". [3].

Протягом цього тижня чоловікам належало слухатися жінок і витримувати всі їхні збиткування.

Ще в середині ХХ століття його відзначали досить гучно, але з часом обряд втратив своє первісне значення і набув характеру розваг.

Наприкінці 80-х років ХХ століття, із популярної на той час передачі українського радіо "Золоті ключі", авторові вперше довелось почути колодчану пісню. Тоді у виконанні гурту жінок із Погребищенського р-ну, що на Вінниччині, прозвучала пісня "Була я на колодці". Саме тоді цей жанр народно-пісенної культури дуже зацікавив автора цих рядків, і спонукав до пошуків більш детальнішої інформації про особливості цього обряду з подальшою його реконструкцією. Джерельною основою стали дослідження описані в періодичній пресі, науковій літературі та матеріали зібрані автором під час етнографічних розвідок, які і послужили для написання сценарію обряду. Вперше обрядове дійство за назвою "Не женився еси, то колодку носи" було відтворене весною 1996 року силами студентів двох академічних груп кафедри фольклору та народного співу РДІК (куратори Р. Цапун Р. В. та Л. Гапон), яке відбувалось в актовій залі РДІК на одному із виховних заходів інституту. Вдруге його було представлено на ювілейних

концертах в актовій залі ІМ РДГУ до 30 – річчя кафедри музичного фольклору (26 лютого 2009) та в обласному музично-драматичному театрі до 10-річчя факультету музичного мистецтва (31 березня 2009). В інсценізації обряду "колодки" були задіяні фольклорні колективи кафедри музичного фольклору ІМ РДГУ "Горина" (кер. Л. Вострікова, С. Востріков) "Джерело" (кер. Р. Цапун), "Волиняни" (кер. Л. Гапон) та "Хутірські музики" (кер. Б. Столярчук), які і відтворили головні обрядодії свята. Веселощі, жарти, спів колодчаних пісень та веснянок, народні танці все це гармонічно перепліталось і створювало атмосферу народного свята.

Впродовж останніх років, коли в місті Рівне активізувалось святкування Масниці, фольклорний гурт "Джерело" (РДГУ) був його активним учасником (зоопарк 2010, 2011), парк культури та відпочинку ім. Т. Шевченка (2012, 2013). В останні два роки (2017, 2018) до участі у святі долучилось і фольклорне тріо "Ярина" МБК, учасниками якого є вихованки автора допису.

Висновки. Ще до середини минулого століття в Україні побутувала ціла низка звичаїв та обрядів, приурочених до свята Масниці. Нині ж цивілізованій людині важко зрозуміти суть цієї обрядодії, яка закладена людьми в далеких віках. Та й до того на сьогодні виникло безліч суперечок – чиє це насправді свято, що є справжнім його символом, скільки в ньому власне українського, як його називати і коли та як відзначати. Тож обряд Колодія є прадавнім українським святом і аналогів подібного святкування останніх зимових днів у світі немає. В минулому це було популярне та досить поширене явище, головним змістом якого було продовження роду. Тож, щоб не переривався зв'язок поколінь, маємо зберегти те, що ми отримали у спадок – генетичну пам'ять нашого народу та передати її майбутнім поколінням.

Література

1. Агапкина Т.А. Колодка: к истории обычая // Живая Старина, 1995. – № 4. – С. 7 – 10.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу (етнографічний нарис). – К.: Велес, 2005. С. 126.
3. Зап. автором від гурту жінок с. Стовпів Чуднівського р-ну Житомирської обл. в 1994р.
4. Зап. автором від гурту жінок з Вінниччини (Погребищенський р-н) у передачі українського радіо "Золоті ключі" в 1988р.
5. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – 6 т. у 3-х кн.. – К.: Обереги, 1999.
6. Кримський А. Звингородщина з погляду етнографічного та діалектологічного. – К., 1928. – Ч.1. – С. 278 – 281.
7. Леся Українка. Зібрання творів у 12 т., том 9. Київ: Наукова думка. – 1977. С. 231.
8. Сумцов Н.Ф. Культурные переживания. – К., 1890 – 401 с.
9. Скуратівський В. Святвечір. (У 2 кн.). – К., 1994. С. 126 – 127.
10. Чубинський П. Календарь народных обычаев и обрядов. – К.: Музична Украина, 1993.